

DOI: 10.5613/rzs.43.3.5

**Ozren Žunec (i Nikola Petrović,
Danijela Lucić, Srđan Golubović)**

**Oficir i časnik: prelasci
vojnih profesionalaca iz
Jugoslavenske narodne
armije u Hrvatsku vojsku**

Zagreb: Hrvatska sveučilišna
naklada, 2013, 387 str.

Radovi Ozrena Žuneca, znanstvenika nevjerojatne energije za filigranski minuciozno istraživanje razvojnog tijeka društvenih fenomena i udžbenički precizne komparativne analize nebrojenih raznorodnih izvora, ekspozice su ekspertize u duhu žive naracije i plastičnog prikazivanja činjenica. Stoga će se i novu knjigu *Oficir i časnik* čiji je Žunec glavni autor, čitati u dahu baš kao što se čitalo i *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj I–II*. *Oficir i časnik* nastavlja istraživačku liniju njegovih dvaju ranijih članaka o ratnim veteranima. Kao i u drugim svojim tekstovima te tematike, Žunec i ovdje, vidno pod bremenom odgovornosti za istraživačku objektivnost u svjetlu vlastitoga ratnog puta, produbljuje autorefleksivnost u pristupu analizi i interpretaciji podataka.

Knjiga *Oficir i časnik* rasvjetljuje fenomen prelaska, početkom Domovinskog rata, približno 1700 oficira iz Jugoslavenske narodne armije (JNA) u

Hrvatsku vojsku (HV). Prva je to sociološka studija o razmjerno masovnom prelasku oficira, većinom hrvatske nacionalnosti, iz jedne vojske u drugu u Domovinskom ratu. Da je riječ o podistraženom fenomenu, potvrđuje činjenica da se te problematike dotiče tek jedna ranija studija Savjeta za sukcesiju vojne imovine koju su pod naslovom *Zapovjedni vrh JNA: siječanj 1990. – svibanj 1992.* uredili Ante Nazor i Ivan Brigović i koja je objavljena 2010. godine u izdanju Hrvatskoga memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata i Ministarstva obrane Republike Hrvatske (MORH-a). Studija *Oficir i časnik* nastala je u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta »Vojna kultura i identitet OSRH« pod vodstvom Ozrena Žuneca na Katedri za vojnu sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Uz znanstvenu osnovu, višegodišnji rad na toj studiji imao je i pedagošku potku, jer su uz voditelja projekta u njezinoj izradi sudjelovali Nikola Petrović, tada doktorand, te Danijela Lucić i Srđan Golubović, tada studenti diplomskog studija sociologije.

S obzirom na to da su vojni profesionalci koji su prešli iz JNA u HV početkom Domovinskog rata, zahvaljujući svojoj stručnosti, znatno pridonijeli pobjedi u Domovinskom ratu kao i poslijeratnom razvoju Oružanih snaga Republike Hrvatske, njihov je prelazak bez sumnje bio i ostao društveno relevantan.

tan. Je li i znanstveno relevantan? Taj je prelazak samo djelomično usporediv s drugim prelascima većeg broja profesionalaca ili cijelih vojski u novijoj povijesti, primjerice s prelascima sovjetskih časnika čečenske nacionalnosti iz sovjetske vojske u pobunjenički tabor, između ostaloga zato što se u slučaju Domovinskog rata prelazak zbio u jeku ratnih operacija, u većini je slučajeva podrazumijevao istodobno stupanje prebjega u Hrvatsku vojsku, dakle vojno djelovanje protiv institucije u kojoj su stasali i kojoj su prisegnuli na vjernost. Nadalje, autori opisuju mnoge okolnosti koje taj prelazak čine doktrinarno-ideologijski, nacionalno-politički, vojno-kulturno, institucionalno-organizacijski, profesionalno-kadrovski kompleksnim fenomenom, koji, možemo ustvrditi, tek zahvaljujući sveobuhvatnoj studiji Žuneca i suradnika postaje moguće usporediti s drugim srodnim povijesnim procesima. Držimo stoga znanstvenoistraživačku relevantnost studije neupitnom.

Zašto su takvi prelasci društveni čin, a ova studija *par excellence* sociološka? Zbog naravi vojne profesije koja implicira odanost državi te stoga što je vojska društvena institucija, i to društveno ugledna, uslijed činjenice što prelasci iz JNA u HV u Domovinskom ratu nisu bili uvjetovani promjenom osobnog identiteta pojedinaca, nego promjenom identiteta skupine (stavivši se pod kapu velikosrpskog projekta, JNA je iznevjerila ulogu čuvara multinacionalne zajednice), kao i zato što je ovaj psihosocijalni fenomen visoke

društvene relevantnosti ukorijenjen u nekim krucijalnim nacionalnim simboličko-vrijednosnim poimanjima odanosti, časti, žrtvovanja, postojala je potreba za cjelovitom sociološkom studijom. Ona upotpunjuje razumijevanje zbivanja koja su prethodila raspadu Jugoslavije i zbivanja početkom Domovinskog rata. Ponad sociologijske vrijednosti, studija nosi neprijepornu vrijednost empirijski valjano utemeljenog istraživanja recentne hrvatske povijesti, koje se objavljuje u vrijeme novog vala pokušaja povijesnog revizionizma.

Podatci su prikupljeni najprije anketnim upitnicima o sociodemografskim značajkama ispitanika i kronologiji njihove vojne službe, potom polustrukturiranim intervjuima u etnografskoj maniri usmenih povijesti s tim istim, upotrijebimo radije pojmovlje kvalitativnometodološke provenijencije, sugovornicima. Intervjui su pokrivali pitanja o motivaciji za izbor vojne profesije, službi u JNA, stanju u JNA krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. stoljeća, odluci i motivima napuštanja JNA, razlozima i okolnostima priključenja HV-u, službi u HV-u, razlikama između dviju vojski, doprinosu prebjega obrani Republike Hrvatske i izgradnji njezinih oružanih snaga. Podatci su obrađeni ekstrahiranjem koncepata koji su izranjali iz iskaza i klasificiranjem sugovornika u potkategorije u skladu s ekstrahiranim konceptima.

Tijekom 2008. i 2009. godine istraživanjem je obuhvaćen 31 umirovljeni časnik Hrvatske vojske, prethodno oficir JNA. Namjera je bila rasvijetliti

istraživane procese iz perspektive ratnih veterana, a u tu svrhu najprimjerenijom populacijom procijenjeni su oficiri/časnici koji nisu bili na najvišim vojnim dužnostima. Podoficiri nisu uzeti u razmatranje, jer za njih nije karakteristična tolika razina vezanosti za vojnu profesiju, a oficiri koji su obnašali najviše vojne dužnosti nisu uzeti u razmatranje, jer su neki od njih svoju percepciju ranije iznijeli javnosti u memoarima i medijima. Nakon regrutiranja početne jezgre sugovornika iz članstva Savjeta za sukcesiju vojne imovine, i putem osobnih poznanstava, daljnji sugovornici odabrani su s pomoću metode »grude snijega«, uz uvažavanje kriterija regionalne raspršenosti i reprezentativnosti koncepta. Sugovornici su bili podrijetlom iz seljačkih, radničkih odnosno obitelji srednjih slojeva, u omjerima sličnim onima u JNA sredinom osamdesetih godina; većinom visokoobrazovani; 26 sugovornika bilo je hrvatske nacionalnosti; u JNA bili su većinom pukovnici, potpukovnici ili majori, te nekolicina u nižim činovima. Dugogodišnja politika maskulinizacije JNA nije držala širom otvorena vrata pristupanju žena svojim redovima pa broj oficirki koje su sudjele u Domovinskom ratu nije ni mogao biti visok, a one koje su istraživači uspjeli locirati, u vrijeme istraživanja nisu se nalazile u Hrvatskoj.

Knjiga započinje povijesno-komparativnim pregledom razvoja teme s varijacijama od antičke Grčke, Rima, preko srednjeg vijeka do renesanse, sve do Domovinskog rata, prateći prebjege koji su zbog raznorodnih okolnosti

prelazili iz jedne vojske u drugu, često protivničku. Od američkih generala u ratu za neovisnost do Napoleonovih maršala, od Kraljevića Marka do Slavka Kvaternika, Žunec, sebi svojstvenim pasionirano-znalačkim stilom, ređa nisku raskrivajući slojevite priče o ljudima koji su nerijetko od stupa nacionalnog ponosa postajali simbolom nacionalnog srama, ili su pak dobivali odlikovanja, unapređenja i visoke funkcije. Upoznajemo i sudbine nepoznatih vojnika prebjega, koji su službujući redom u austrougarskoj, kraljevskoj-goslavenskoj, endehazijskoj pa u partizanskoj vojsci, prošli scile i haribde ne samo ratnih nego i doktrinarnih vrtloga, prije negoli su, od 1946. godine, bili prisilno demobilizirani.

Glede prelazaka vojnih profesionalaca u Domovinskom ratu, zatraženi službeni podatci MORH-a o prebjezima odnose se na brojke o činovima, datumima uključenja u HV, nacionalnosti i drugim demografskim značajkama. Autori su te podatke uspoređivali s podacima iz drugih izvora, utvrdivši naposljetku da su podatci MORH-a u tom pogledu podosta pouzdani. Početkom Domovinskog rata JNA je napustilo približno 1765 oficira hrvatske nacionalnosti, što je otprilike 60,5% ukupnog broja oficira hrvatske nacionalnosti u JNA u to doba; od tih 1765, oko 1500 oficira odnosno približno 51% od ukupnog broja oficira hrvatske nacionalnosti u JNA ušlo je u Hrvatsku vojsku. Oficiri hrvatske nacionalnosti čine 88% ukupnog broja oficira koji su prešli iz JNA u HV. Kako to ujedno znači da

nešto manje od 40% oficira hrvatske nacionalnosti, zbog različitih okolnosti, nije napustilo JNA uoči ili početkom Domovinskog rata, bjelodano je da razlaz koji se dogodio u JNA nije moguće simplificirano objasniti isključivo čimbenikom nacionalne pripadnosti, odnosno da motiv prelaska nije moguće svesti na nacionalnu pripadnost.

Zasebno je poglavlje posvećeno povijesnoj kronici JNA od njezina poniknuća u NOB-u do početaka krize osamdesetih godina 20. stoljeća. Zahvaljujući vješto vođenom vremeplovu, uranjamo u svijet ne tako dalekoga prošlog doba, doznajući ne samo o rodovima vojske i njezinu sastavu, Partiji i Titovim govorima, nego i o nekim impresivnim odlikama »Armije«. Doznajemo, primjerice, da su se u domaćim znanstvenim institutima razvijale, a u tvornicama proizvodile čak i tako sofisticirane tehnološke naprave kao što su podmornice, ili koliko je visok bio postotak udjela proračuna koji je JNA trošila na znanstvena istraživanja. Doznajemo i o tome kako se perpetuiralo kultne ideologeme, što je stajalo iza egalitarne ideologije armijskoga vrha, kako se vodilo ritualizirane političke rasprave, kako se promjene vojne doktrine kamufliralo kao nadogradnju koncepcije općenarodne obrane i, posebice, kakve su strategije preživljavanja oficiri nužno razvijali radi intelektualnog i emocionalnog opstanka u toj indoktriniranoj organizaciji, uza svoje brojne profesionalne zadaće.

Razmatra se kakvo je bilo stanje u JNA u pogledu nacionalne ravnoprav-

nosti, je li JNA pokušavala uspostavljati ravnotežu zastupljenosti pripadnika pojedinih jugoslavenskih naroda u svojim redovima i koji su elementi pridonijeli tomu da je postala oruđem srpskog nacionalizma. Nadalje, dobivamo sliku o nezanemarivim teškoćama života oficira u socijalističkoj Jugoslaviji, s obzirom na hipernormiranost njihove profesionalne svakodnevnice, strogu hijerarhijsku stegu, kriterije političke podobnosti, egzistencijalnu ovisnost o JNA, česte premještanje u sredine drugačije kulture i jezika s posljedičnim problemima za obitelji, itd., koje su u dobroj mjeri otežavale inače, u materijalnom smislu, razmjerno solidan život oficira kao pripadnika srednjega društvenog sloja u bivšoj državi.

Nadalje, pratimo događaje koji su uslijedili nakon Titove smrti i prve intervencije JNA u sukobu na Kosovu 1981. godine. Postupnim bujanjem srpskog nacionalizma s pojavom Slobodana Miloševića i »Memoranduma SANU« 1986., JNA krajem osamdesetih polako postaje upregnuta u srpski radikalizam zaodjenut jugoslavenstvom, a cijela socijalistička Jugoslavija biva zahvaćena turbulentnim zbivanjima. Sugovornici svjedoče o psihozi i mučnom ozračju neizvjesnosti i nepovjerenja u vojarnama zbog razlika u pogledima na političku situaciju, prvim demonstracijama protiv JNA i posvemašnjem nesnalaženju i nepripremljenosti JNA za bilo kakvo konstruktivno ponašanje u tim uvjetima. Nešto manje od polovine sugovornika napušta JNA i pristupa HV-u prije proglašenja neovisnosti Hrvatske

25. lipnja 1991., a ostali prelaze u drugoj polovini 1991. godine. Na to ih je navelo obično više razloga, među kojima su najčešće spominjali nacionalnu pripadnost, lokalnu pripadnost i profesionalnu dužnost vojnika prema državi u kojoj su živjeli. Nakon što su u prvim fazama borbenih djelovanja u žestokim borbama prebjegli svojim znanjima i iskustvima silno pomogli odvijanju ratnih operacija, sugovornici navode da su u narednim, mirnodopskim fazama nerijetko doživljavali etiketiranje, nepovjerenje, odbacivanje, dok su na vodeće pozicije postavljeni politički i ideološki podobni, ali manje stručni časnici. Sugovornici se nisu libili argumentirano kritizirati vojnu vještinu pojedinih kolega poteklih iz vojnih postrojbi zapadnih zemalja, financijske malverzacije nekih novopostavljenih kadrova, ili strašnu neodgovornost dijela onih s vrha koji nisu shvaćali ozbiljnost stanja na terenu. Tako je jedna razina poruke ove studije implicitna kritika postupanja nekih aktera. Valja reći da su autori, rekapitulirajući nedvojbene povijesne istine o agresiji izvršenoj na Hrvatsku i korijenima te agresije, u pogledu ideja koje su se pojavljivale u podacima nastojali prikazati međusobno različita viđenja sugovornika radi predodžbenja što sveobuhvatnije slike kompleksnih, nejednoličnih procesa.

Naposljetku, je li ovdje riječ o zavodljivom naslovu ili zagovaračkoj intenciji? Zaokreće li majstor pisane riječi mikropokretima kormilo javne

percepcije prema rehabilitaciji digniteta jedne marginalizirane skupine? U snažnoj analizi u studiji se otvorenim tonom progovara o motivima prelaska iz jedne vojske u drugu. Analiza pokazuje da privatni interesi nisu bili zanimariv čimbenik u osobnom odlučivanju vojnih profesionalaca, no isto tako upućuju na znatne privatne rizike odlukâ o prelasku. Danas se toga malo tko sjeti. K tomu, sama činjenica da je za nacionalnu samosvijest svakog naroda identitetska odrednica vojnog prebjega odviše ambivalentna vrijednost, vjerojatno je to razlogom što ta podskupina ratnih veterana nije osnovala ni jednu braniteljsku udrugu u kojoj bi se njezini pripadnici okupljali. Stoga je, na drugoj razini, poruka ove studije postojanje potrebe za empatijom odnosno društvenom rehabilitacijom ljudi koji su se upustili u znatan rizik i dali veliki obol pobjedi u Domovinskom ratu temeljem svoje stručnosti, a koje se u poraću uglavnom marginalizira temeljem klimavih ideoloških i političkih razloga.

O znanstvenoj ozbiljnosti studije, i integritetu njezinih autora, čitatelji će moći zaključiti prateći poredbene račlambe i odmjerene procjene podataka iz različitih vrela te kritičke komentare na ideološki ili nacionalistički obojene publikacije iz obiju u ratu sukobljenih država, uključujući recentna djela živućih autora.

Jasmina Božić

Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu